

התבוננות בדברי חז"ל לאור גילויי המדע

גילויי המדע בתחומים שונים בבריאה ובעולם, נראים לכאורה כסותרים את ההלכה הצרופה המקובלת מדור דור. במאמרנו ננסה לבדוק תופעות אלה ולהציץ לעולמם של רבותינו הקדושים כפי שהם מנסים לפתור סתירות בין ההלכה לבין המדע. אין במאמר זה מיצוי הנושא ביחס שבין המדע לבין ההלכה, כי לא תמיד הם עולים בקנה אחד, אבל יש בדברינו קורטוב של מתן הבנה לגישת היהדות להעדיף את החלטת ההלכה על פני גילויי המדע.

א. מציצת המילה בשבת משום סכנה

שנינו במשנה¹: "עושיין כל צרכי המילה בשבת, מוהלין ופורעין ומוצצין" (יומוצצין את הדם ואף על גב דהיא עשית חבורה, שאין הדם ניתק מחיבורו אלא עי"י מציצה" – רש"י), ובגמרא שם (ע"ב) מובא: "אמר רב פפא האי אומנא (מוהל) דלא מייץ – סכנה הוא ועברינן ליה" (מעבירין אותו מתפקידו אם אינו מוצץ) ומכאן, שהמהל חייב במציצה משום סכנה לתינוק.

נחלקו בפוסקים, אם חיוב מציצה הינו משום סכנה בלבד או שהוא גם חלק ממצות המילה, שו"ת מהר"י אסאד (סימן רנ"ח) כותב, דלכאורה נראה דאין במציצה מצוה, אלא יש סכנה במניעתה, וכפי שמשמע מהגמרא עצמה ומהרמב"ם². אולם חלק מהפוסקים סוברים, דהמציצה לא משום סכנה בלבד הצריכה חז"ל, אלא משום מצוה נמי, ואפשר דהיא הלכה למשה מסיני³.

בעל "תפארת ישראל"⁴ שואל, הרי לפי מה שאומרים הרופאים כיום, מתברר שדווקא על ידי מציצה יש סיכון שהתינוק יסתכן ויחלה, משום שע"י המציצה נפרדים נקביו וזרם דם אחר המילה! (ואולי אפשר להוסיף שע"י פעולת המציצה אפשר להעביר מחלות מדבקות שונות). ומתוך ה"תפארת ישראל" שמא יש לומר, שנשתנו הטבעיים, "ואין לתמוה על זה שהוא נגד הגמרא, דבכמה דברים אומרים נשתנה הטבע⁵, ולכאורה היה

1. שבת קל"ג, ע"א.
2. רמב"ם הלכות מילה פ"ב ה"ב: "כי אין המציצה מהכשר המילה, אלא משום סכנה".
3. כך כתבו שו"ת מהר"ם שיק יו"ד, רמ"ח, אבני נזר יו"ד, של"ח.
4. "בועז" שבת פ"ט, סק"א.
5. המושג "שנשתנו הטבעיים" מופיע כבר בראשונים, ונבאר קצת את הדברים, הגמרא (מועד קטן י"א, ע"א), מביאה סיפורה: "רב אקלע לבי רב שפיר, איתנו לקמייהו ההוא כוורא, תלתא בשולי תלתא מלחא, תלתא טויה, (הביאו לו סוג דג, שליש ממנו מבושל, שליש מלוח ושליש צלוי) אמר רב: אמר לי אדא: ציידא (דיג) כוורא סמוך למסרתה מעליי וברשיי שם: "כלומר יפה הוא לאחר זמן שניצוד יותר מההיא שעתא דניצוד", ובתוס' כותבים: "ובזמן הזה תופסים סכנה למיכל סמוך לסרחון ושמה נשתנו כמו רפואות שבשי"ס שאינן טובות בזמן הזה".

תוספות מבארים שאין סתירה בין המציאות שלנו לבין דברי חז"ל, אלא שהתנאים הביולוגיים והסביבתיים (אקלים, חום, קור, וכד') השתנו, וכל דור חייב להתנהג ע"פ המציאות של אותו זמן. גם ה"כסף משנה" (הלכות דעות פ"ד הי"ח על דבר הרמב"ם: "ולא יקזו דם לא בימות החמה") כותב בזה"ל: "כתבו הגהות ענייני הקזה בפרק מפנין עד ולא כרבינו המחבר, ואין מדבריהם אלו קושיא על דברי רבינו שרפואות והנהגת מלכות בבל שבה היו חכמי הגמרא, משונה משאר הארצות כדאשכחן שאמרו בסוף פ"ק דמועד קטן, עכ"ל.

נראה לשמוע בקולם (של הרופאים), בכל הדברים והם הרי בקיאים בחשש סכנה יותר ממנו...". אולם, בסוף דבריו, הוא מסיק שאין לשנות ממנהג הש"ס, ואף על פי כן נראה לו שלא ימצוץ בחזק בשבת.

וקשה על בעל "תפארת ישראל": א. הרי חז"ל בגמרא נתנו טעם למציצה במילה משום סכנה, ואין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב, ועל המיעוט אי אפשר לרופאים להעיד, ואם כן מנא לן לומר דנשתנה הטבע? אדרבא: אזלין בתר חזקה, והיא בחזקת שלא נשתנה, וכל שכן שאי אפשר להתיר משום ספק שמא נשתנה, וספק איסור תורה או ספק סכנה לחומרה⁶. ב. עוד יש לשאול על דברי "תפארת ישראל", הרי הש"ס נקט לשון "סכנה" במכוון, ולא פירטו לנו חכמים לאיזה סכנה הכוונה, ואולי מילה בלי מציצה גורמת כל מיני סכנות רוחניות שאין לעין אנוש ראייה בהן?

והנה הרב קוק כותב בשו"ת "דעת כהן"⁷, לגבי מניעת המציצה, בזה הלשון: "בגוונא דמציצה שאומרים שאין מניעת מציצה לסכנה, שדבר זה ודאי אי אפשר לברר על ידי שום ניסיון שהרי לא קבעו חז"ל דבר זה לומר שמניעת מציצה מזקת לפל תינוק, גם לא התנו שהסכנה תבוא מיד ואפילו אם ראו בחכמתם הקדושה, ברוח האלוקים אשר עליהם, שעל ידי מניעת המציצה יכול לבוא לידי סכנה בכמה שנים שאחר כך, גם כן בכלל סכנה הוא".

בתשובה לשאלה אחרת⁸, מסביר הרב קוק איך יש להתייחס לענין המציצה בימינו, וזה לשונו: "ואולי ישנם עוד טעמים כמוסים לאיסור זה. כמו שמצאנו חכמים מפרשי התורה, שיש במאכלות אסורות גם כן עניינים המזיקים לתחלואי הגוף, ודאי ישנם טעמים כמוסים מהנסתרות לה', (חוץ מסכנתא), והכי הוא, כיוון שיצא מפי חז"ל נתפשט כבר למצוה, וגדולה מזו מצאנו בפסחים קי"ד, ע"ב: "רבא הוה מהדר אסלקא וארוזא הואיל ונפק מפומיה דרב הונא" (רבא היה מהדר להשתמש בסלק וארוז בליל הסדר מפני שכך היה מורה רב הונא). חיבת הקודש של דבר שיצא מחז"ל היא גורמת שמה שיצא מפי קדשם, חשוב מצוה יותר מהתפשטות של טעם שעליו מיוסדים הדברים", עכ"ל.

לפי דבריו מבינים אנו שאע"פ שהמדע של היום טוען שטעם המציצה, המופיע בש"ס – בטל, הדין אינו בטל משום שחז"ל באמירת טעם המצוה אמרו רק טעם אחד לענין, וישנם

6. דברים דומים כתב ה"שדי חמד" (מערכת טי"ת כלל ה') על דברי המג"א (סימן קע"ה סק"א) שכתב על פסק שו"ע: "בין בשר לדגים חובה ליטול משום דקשה לדבר אחר, וחמירא סכנתא מאסורא". וזה לשון ה"מגן אברהם": "קשה לדבר אחר, ואפשר דבזמן הזה אין סכנה כל כך, דחזינן כמה דברים המוזכרים בגמרא שהם סכנה לרוח רעה ושאר הדברים, והאיזנא אינו מזיק דנשתנו הטבעים וגם הכל לפי טבע הארצות". וכו'.

7. "דעת כהן" סימן ק"מ, ועוד כותב הרב קוק ומבאר: "אם כן יתכן לומר שיודעים רופאי זמננו על ידי ניסיון שאין סכנה בפיטול מציצה, וכי מפני שיש ילדים שלא נמצאו והם קיימים – מי יודע שלא יבואו ידי סכנה לימים הבאים? ומי יודע כמה מהם מתו ממחלות שהיתה עיקר סיבתם מניעת המציצה? אלא שהרופאים נתנו להם סיבות אחרות לפי הדומה".

ושם בסימן קמ"ב כתב לגבי הכלל "נשתנו הטבעיים" וז"ל: "בכל מקום שאנו אומרים נשתנו הטבעיים, צריכים על זה הוכחה ברורה ונסיון מבורר, וכאן אין להם בזה שום בירור (בנוגע למציצה)". כדאי להביא כאן את דברי המהר"ם ש"ק (חיו"ד סימן רמ"ד) על מנת להגדיר טוב יותר את הכלל "נשתנו הטבעיים". הרב נשאל אודות מקרה שאירע בקהילה אחת, שם עשו תקנה וביטלו ענין המציצה, ושאל אם מוהל רשאי למול בלי מציצה באותה קהילה? לאחר שהשיב שאין זו תקנה אלא קלקול והרמת יד בדבר המפורש בש"ס ובפוסקים, הוא מסיים: "וכי תימא דאולי נשתנו העתים ועתה אין סכנה, וכמו שבכמה דברים מצונו שנשתנו העיתים? זה אינו, דאם כן איך סמכין על כל הדברים שנמסרו לנו מאבותינו? ועל כרחין הכלל "נשתנו טבעיים" אי אפשר לאומרו בשני אופנים: א. בדבר שהיא הלכה למשה מסיני. ב. כיון שידענו שכן היה בזמן שנמסר לנו – נשאר הדין על מה שהיה מצד החזקה, ובחזקת שלא נשתנה אלא אם כן נתברר לנו שנשתנה".

8. "דעת כהן" סימן נ"ה.

טעמים רבים כמוסים. אמנם לעני"ד, התירוץ של בעל ה"דעת כהן" מתאים דווקא למציאת המילה, שהיא משום סכנתא, וזו אינה מוגדרת כל צרכה (סוג הסכנה, סוג המחלות שמניעת מציצה גורמת וכו') אבל כשחז"ל נתנו לנו טעם מדוייק המתנגד לידיעות המדע של ימינו – נצטרך לחפש תרוץ אחר, להלן נדון בעובדה מעניינת המופיעה בש"ס וגם נפסקה להלכה בשו"ע.

ב. ההורג כינה בשבת

בגמרא⁹ מובא: "רבי אליעזר אומר: ההורג כינה בשבת – כהורג גמל בשבת, מתקיף לה רב יוסף: עד כאן לא פליגי רבין עליה דרבי אליעזר אלא בכינה דאינה פרה ורבה, אבל שאר שקצים ורמשים דפרין ורבין לא פליגי" והשו"ע¹⁰ פוסק על סמך דברי הגמרא, שכינה – מותר להרגה בשבת, ומסביר בעל ה"משנה ברורה" בזה"ל: "הטעם דמחלקין בין פרעוש לכינה הוא דכל מלאכות דשבת – ממשכן ילפינן להן וילפינן מיתת כל בעל חיים לחיוב "משחיטת אילים מאדמים שהיו במשכן בשביל עורותיהן, ולא דווקא ע"י שחיטה, דהוא הדין ע"י הכאה וכו' ואמרין מה אילים מאדמים שפרים ורבים, אף כל שפרים ורבים לאפוקי כינה דאינה באה מזכר ונקבה. אלא באה מן הזיעה, לא חשיבה בריה", עכ"ל.

אולם, לפי המציאות המוכחת בזמן הזה, מתברר שפרעוש, כינה וגם רמשים אחרים המתהווים בגללים, כולם נוצרים מזכר ונקבה, אלא שביצי כל מין מתפתחות באכסניה המתאימה להם. לפי זה אנו עומדים לכאורה מול סתירה בין דברי הש"ס והשו"ע, שמותר להרוג כינה בשבת משום שאינה באה מזכר ונקבה, לבין חקירת חכמי הטבע, הקובעת שכינה אינה שונה מכל השקצים והרמשים האחרים מבחינת יצירתה¹¹.

ניסיון להתאים הלכה זו עם המדע, מופיע בתלמוד המבואר של הרב עדין שטיינזלץ, הטוען שישנם בעלי חיים שאינם פרים ורבים מזכר ונקבה אלא בהפרייה עצמית בתולית כביכול (כמו כנימות למשל), ולכן איסור הריגת בעלי חיים הנלמד מאילים מאדמים שייך דווקא לסוג של בעלי חיים הפרים ורבים מזכר ונקבה ולא לסוג של הכינים שפרות ורבות בהפרייה עצמית¹². לפיכך, ההבחנה שהורונו חז"ל בין הכינה ליתר השרצים – שרירה וקיימת ויפה הורו.

בספר "מכתב מאליהו"¹³ ישנו הסבר מעמיק לסתירה זו, הרב דסלר נשאל אודות דינים אחרים, שהטעמים שנתנו להם אינם תואמים את המציאות שנתגלה בדורות האחרונים, ומביא שלוש דוגמאות לעניין:

1. בגמרא מובא¹⁴ דיש דרוסה לחתול ולא לכלב, משום שהחתול מטיל ארס מציפורני ידיו, (הדרוסה הוא בעל חיים שהוכה בציפורני חיה ועוף הטורפים ולכן נאסר משום טריפה).

9. שבת קי"ז, ע"ב.

10. אורח חיים סימן שטי"ז ס"ט.

11. לאחר גילוי המדע בנוגע לכינה, פסקו כמה פוסקים (בניגוד לפסק השו"ע) שאסור להרוג כינה בשבת, וחייבים אנו להתחשב בדברי חכמי הטבע, כך כתב בספר "פחד יצחק" חלק ז' כ"א, שחכמי ישראל יודו בכך לחכמי אומות העולם להחמיר, ואומנם אנו צריכים לשאול האם דברי הי"פחד יצחק" נאמרים דווקא שגילוי המדע משנה את הדין לחומרא, והאם נתחשב בדברי חכמי הטבע שדבריהם יביאו לקולא מההלכה המקובלת על אותו הגילוי?

12. עוד יש לציין דברי הירושלמי מסכת שבת פ"א, ה"ג המסבירים שמחלוקת ר"א וחכמים היא, האם בעלי החיים שאינם מתקיימים י"ב חודש – יש בהם איסור נטילת נשמה אם לאו.

13. הרב דסלר "מכתב מאליהו" חלק ד', עמ' 355.

14. חולין נ"ג, ע"א.

2. אין לשין את המצות אלא במים שלנו, והטעם (לדעת כמה ראשונים) לפי שבלילה החמה מהלכת תחת הארץ ולכן המעיינות מתחממים בלילה ואין להשתמש בהם ללישה¹⁵.
 3. היתר הריגת הכינה בשבת – משום דאינה פרה ורבה.

בכל הדוגמאות הללו, הטעם שנאמר במקורות אינו תואם, לכאורה, את הגילויים המדעיים בדורות האחרונים. והנה הרב דסלר מסביר את הדברים באופן מיוחד: בכל המקרים הנ"ל – לעולם אין הדין משתנה, אף שלכאורה הטעם אינו מובן לנו, אלא "יש לאחוז בשתי ידיים את הדין בין לחומרא ובין לקולא, משום שאת ההלכה ידעו חז"ל בקבלה מדורי דורות, וגם ידעו מן הניסיון, אבל בעניין ההסברים הטבעיים, לא ההסבר מחייב את הדין אלא להיפך, הדין מחייב הסבר, והטעם המוזכר בגמרא אינו הטעם היחידי בעניין, אם לפעמים נתנו הסברים שהם לפי ידיעת הטבע בימיהם, חובה עלינו לחפש הסברים אחרים שבהם יתקיים הדין על מכונו לפי ידיעת הטבע שבימינו", בסוף דבריו מובאת מסקנה: "וגם אם לא נמצא טעם הגון – נאמין באמונה שלמה שהדין אמת, ואל ה' נייחל שיאיר עינינו למצוא הסבר מתאים".

בדברי הרב דסלר טמונים איפוא שני הסברים עקרוניים כתשובה לשאלה הנ"ל על סתירות בין המדע לבין המסופר בש"ס:

- א. הטעמים המופיעים בדברי חז"ל אינם הטעמים היחידים לדין שנקבע.
 ב. הנחת היסוד היא שהדין – דין אמת הוא, מפני שכך קיבלו חז"ל מקדמא דנא, והטעם שנאמר כהסבר לדינים, אינו אלא לפי הבנת החכמים באותה תקופה.

לפני כמה שנים, שאלתי את הרה"ג ר' אביגדור נבנצל שליט"א, על מה שכתב הרמב"ם¹⁶ בעניין תנועות הגלגלים המסובבים את כדור הארץ, והרי היום ברור מעל לכל ספק שהדברים הנ"ל אינם תואמים את המדע והאסטרונומיה! תשובת הרב הייתה, שאין בכך שום פגם בגדולתו של הרמב"ם, כי הוא כתב את כל דברי המדע שבספריו מתוך הכרה של המדע שבזמנו, ואין אנו מחוייבים בחכמות החיצוניות להתאמץ לתרץ את דעתו. על פי דרכו יוצא, שחכמינו הסבירו לנו מספר דינים, ולפעמים עניינים שלמים על פי החכמה הנפוצה בתקופה ההיא, והשתמשו בידיעות המדעיות להסביר הלכות מסוימות, ולמרות שהטעמים היו נכונים רק ע"פ החכמה של אז, אין לכך שום השפעה על גדלות החכמים ועל אמיתת הדין.

ג. השפעת ידיעת המדע והרפואה על פסק ההלכה

על מנת להעמיק בנידון שלנו, יש לשאול עד כמה התקדמות המדע והתפתחות הרפואה משפיעות על פסקי ההלכה.

1. חילול שבת לנולד לשמונה

בשו"ע¹⁷ נפסק, שאין מחללין שבת עבור תינוק הנולד לשמונה חודשים כי ודאי לא יחיה. אולם בזמנו מחללין את השבת על כל תינוק ואפילו בן שמונה. והסביר החזו"א¹⁸, "שמעידין עכשיו עובדות רבות דבני חי חיים וקיימים... וכמדומה דעכשיו נשתנה הטבע", ויש מהאחרונים שהסבירו דבזמנו כשיש אינקובטור שבאמצעותו אפשר להציל גם תינוק

15. מסחים צ"ד, ע"ב.

16. הלכות יסודי התורה פרק ג'.

17. או"ח סימן ש"ל ס"ז ו"במשנה ברורה" ס"ק כ"ח.

18. יורה דעה סימן קנ"ה סק"ב.

קטן אף בן שמונה דינו כחי, כי הרי עינינו רואות שע"י האינקובטור יכולים לחיות ויש שכתבו "האינדנא דאתמחי הרפואה שפיר יש מקום להקל"י¹⁹. נראה מכאן שלאור התקדמות המדע והרפואה, ישנם שינויים מסויימים המתחוללים בעולם ההלכה ומתחשבים באופן ישיר בגילויים של "החכמות החיצוניות".

2. הגדרות טריפה בבהמה

במשנה נקבע שחולי מסוים הוא בגדר טריפה, והיום יודעים אנו לרפא אותו חולי, במקרה כגון זה, אין מניעה לכאורה לכך, שנוכל להכשיר אותה טריפה. שהרי אין כאן ספק שהבהמה היא חיה וקיימת לאחר שנתרפאה. אולם, נראה שאין אנו רשאים לסמוך על הניסיון הרפואי שרכשו הרופאים, כשהניסיון עומד מול דעת בעלי התלמוד. הרמב"ם²⁰ כותב: "ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות אין להוסיף על טריפות אלו (כפי שמובא בש"ס), שכל שאירע לבהמה חוץ מאלו שמנו חכמי דורות ראשונים והסכימו עליהם בבתי דיני ישראל, אפשר שתחיה, וכל אלו שמנו ואמרו שהן טריפות אע"פ שיראה בדרכי הרפואה בידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהם, אין לך אלא מה ששנו חכמים, שנאמר 'על פי התורה אשר יורוך'".

לכאורה יש להקשות על דברי הרמב"ם, הרי כלל נקוט בידינו "יפתח בדורו כשמואל בדורו", אין לך אלא שופט שבימך, ואם חכמי הדור יבדקו את ההישגים הרפואיים מבחינה מדעית והלכתית כאחד, למה לא יוכלו להכשיר טריפות שאפשר לרפא? (ואם תאמר: איך בית דין של ימינו יוכל לבטל דברי ב"ד קדום במה שפסק וגזר? יש לתרץ על פי יסוד המובא בהגהות אשר"י²¹, שאילו היה אותו ב"ד הקדום קיים – הוא היה מסכים להתיר (שגשג העניין) ואין זה נחשב ביטול דבריו. ולכן זה נקרא שעושים זאת מכוחם של הראשונים ובהסכמתם). וכאן הגדירו לנו חכמים ראשונים את המושג "טריפה" ופסקו לגבי סוגים מסויימים שנחשבים טריפה על פי הידע שהיה אז ברשותם, ועל פי חכמת הרפואה המקובלת שלהם, האם נוכל אנו להכשיר אותם הסוגים שאפשר לרפא ולהוציא מגדר טריפה?

ראוי לציין שכבר מצאנו בראשונים התייחסות למתקרים מדעיים ורפואיים, הרשב"א²² שגשאל אודות בהמה שנולדה בה טריפה ברורה ועברו עליה י"ב חודשים כותב: "אם תשיב: ומה נעשה וכבר ראינו בעינינו יתרת הרגל ששהתה י"ב חודש? זו היא שאמר ריב"ל לרי"י בן נהוראי: על דא קא סמיך? כלומר אי אפשר, וכאילו אתה מעיד על שאי אפשר שראית אותו בעיניך, וכן כאן אנו שואלים אותו שמעיד, מאין אתה יודע ששהתה זו? שמה שכחת או שמע טעית? או שמה נתחלף לך זמן בזמן? וכו'. ואם יתחזק בטעותו, נאמר לו: להוציא לעז על דברי חכמים אי אפשר, ויבטל המעיד ואלף כיוצא בו ואל תבטל נקודה אחת ממה שהסכימו בו חכמי ישראל הקדושים הנביאים, ובני נביאים שנאמרו למשה מסיני".

19. "שמירת שבת כהלכתה" פרק ל"ו סעיף י"ב ובהערה כ"ד בשם הגר"י אויערבך.

"מנחת יצחק" ח"ד, קכ"ג ובתוך דבריו שם: "שהיה סברא להתיר לחלל עליו את השבת משום פיקוח נפש, אפילו בלא גמרו שערי וציפורניו, כי מאז ועד עתה אתמחי הרפואה, וכי מעשים בכל יום שמוצאים הולד מן האשה, על ידי ניתוח בחודש השמיני משום טובת הולד ורובם לחיים ע"י טיפול באינקובטור משלימים בזה כל מה שהרחם היה עושה להשלמת הולד, וגם הטיפול בכל מיני תרופות והזנה וחיומים, המה משלימים את הולד". וראה עוד בסוף הערה 25.

20. רמב"ם הלכות שחיטה פרק י' הלכות י"ב-י"ג.

21. מסכת כתובות בהגה"ה על דברי הרא"ש פרק ראשון פסקא ג'.

22. שו"ת הרשב"א ח"א סימן צ"א.

גם הריב"ש²³ הולך בדרכו וכותב: "אין לנו לדון בדיני תורתנו ומצוותיה ע"פ חכמי הטבע והרפואה, שאם נאמין לדבריהם, אין תורה מן השמים, חלילה, כי כן הניחו הם במופתים כוזבים".

ולעצם ההתייחסות לדברי הרופאים כותב הרב קוק²⁴: "אבל באמת נראה שדבריהם בכלל אנו מחזיקים רק לספק, שגם בעצמם לפעמים יש אחד וגם רבים מניחים יסוד מוסד לחכמת הרפואה ורבים מחליטים הדבר לדבר אמת, ואחר כך בא דור אחר, וחקרה שכל הדברים הבל הם, ומה שזה בונה זה סותר".

התזו"א²⁴ מחדש יסוד חשוב שבעזרתו אפשר להבין בצורה אחרת את היחס בין ההלכה למדע בנוגע לטריפות וז"ל: "הכל ערוך ומסודר מאת הבורא בראשית הבריאה, ונמסר לחכמים לקבוע הטריפות ע"פ רוח קודשם שהופיע עליהם, ואין לנו תורה חדשה אחריהם, והיו קביעות הטריפות כפי השגחתו יתברך בזמן ההוא, ואותן מחלות שהיו פרונוקא דמותא בזמן ההוא, שלא נתן ה' לברואים אז רפואת תעלה למו, המה הטריפות שאסרתן התורה בין בזמן ההוא ובין בזמן של הדורות הבאים, שמסר הקב"ה את משפטי התורה שלהן לחכמי הדורות ההם", עכ"ל.

לפי דעתו, הלכות טריפות מתבססות על דברי בעל התלמוד, ואין להתחשב כלל בהתפתחות המדע, כי כך רצון הבורא יתברך שקביעת ההלכה תיקבע בימים ההם ע"פ הדיעות שהיו בידי גדולי הדורות: תנאים ואמוראים²⁵. בכמה מקומות אפשר להתרשם

23. סימן תמ"ז, אמנם המהרש"ל בסימן פ' (מובא בשי"ך יורה דעה סימן נ"ז ס"ק מ"ח) טוען דהטעם דטריפה הוא שאין כמוה חיה רובא דרובא, אבל מיעוטא חיה, אע"ג דטריפה היא, ובהמשך דבריו מביא השי"ך להלכתא שמשמע מהמהרש"ל דבמקום שאירע פלוגתא בין הפוסקים אי חזינן דחיה י"ב חודש, כשרה "ודברים נכונים הם".

24. יורה דעה סימן ה'.

25. ויש להוסיף דברי בעל ה"אגרות משה" (חלק אבן העזר חלק ב' סימן ג'): "וצריך לומר דרך בטריפה לאיסור אכילה הוא כמתחילה אף שהוא איסור דתלוי בחיות מטעם דאם היה תלוי באומדנא דרופאים לא היה צריך להלכה למגמר מי הן הטריפות כדמצינו בהרבה דברים שסמכה תורה על החכמים באומדנא שלהם בענייני בליעות ונתינת טעם, וקליטת נטיות וכדומה וכ"כ היה שי"ך למסמך על החכמים שיאמדו מי הן הטריפות שאין כמוה חיה, לכן הוא הכרח לומר שבאיסור טריפה תלוי בזמן נתינת התורה מה שאז לא הייתה כמוה חיה, שלכן הוצרך להלכה מסיני להודיע שאלו הן הטריפות לעולם אף שיהיה זמן שישתנה הטבע ואומדנות החכמים לא יהיה כן". והלכה זו נאמרה רק לענין איסור אכילה דטריפה ולא לענין חיוב רציחה שפטור הוא משום דהוא גברא קטילא, שלכן תלוי באומדנות הרופאים בכל זמן לומר שבזמן שהרגו היא טריפה ולא במה שהיה אז. חזינן מזה שבלא הכרח יש לנו לומר בדברים שתלוי בטבעיות שהוא תלוי באומדנות החכמים בכל זמן. ולכן בפצוע דכא וזכרות שפכה, שלא מצינו שנאמרה הלכה למשה מסיני, מי הוא פצוע דכא וזכרות שפכה, אלא שהדין דאורייתא הוא שמי שאינו מוליד, ע"י פציעה, ודיכה, וכריתה, הוא איסור הלאו, ומסרה התורה לחכמים באומדנותם שיאמרו מי הוא מהם שאינו מוליד שלכן תלוי כשנשתנה הטבע במי שאינו מוליד באותו זמן".

ובסוף דבריו הוא מסכם: "על כל פנים נתברר שאיסור פצוע דכא הוא רק שאינו מוליד, ואף שבזמן נתינת התורה לא הוליד, אם נשתנה הטבע ומוליד אינו באיסור פצוע דכא, אבל בטריפה אסרה התורה מה שהיה בזמן נתינת התורה, ומה שהיה מוגדר אז טריפה — נשאר כך לעולם אע"פ שנשתנה הטבע, ומה שהיה אז מוגדר כחיה — הי"ה היום".

בעל "אגרות משה" מסביר שדווקא לענין אכילת טריפה הכל תלוי במציאות של אז, בענין טריפה ישנם שני עניינים: דין אכילה ודין רציחה, והרמב"ם (בהלכות שחיטה פ"י, הי"ג) כותב מצד אחד לגבי איסור אכילה: "אין לך אלא מה שמנו חכמים" ומצד שני לגבי דין רציחה כותב (הלכות רוצח פ"ב, הי"ח) שהכל תלוי באומדנא של הרופאים, ולכן הגיע ה"אגרות משה" לחילוק שהזכרנו לעיל. על פי היסוד של בעל ה"אגרות משה", אפשר גם לומר בנוגע לתינוק בן ח' שחכמים קבעו את ההלכה, משום שהמציאות של אז הייתה שתינוק בן ח' ודאי לא יחיה — והיום נשתנו הטבע והתנאים הרפואיים, ולכן האיסור המוזכר בשו"ע אינו שייך לימינו.

שכך היה רוח דבריו של החזו"א בנוגע לכמה עניינים הלכתיים מובהקים. כדאי לציין עוד ביטוי של החזו"א המעיד על דרכו: "כל הסכמותיהם (של חז"ל) היו בהשגחת ה' יתברך ובהופעת רוח קדשם וכבר הסכים הקב"ה על ידם".

אולם, כמדומני, שנושא זה עומד במרכז מחלוקת ראשונים חשובה ביותר, מחד גיסא, דברי הריב"ש הקובעים שאין לנו להתחשב כלל וכלל במחקר המדעי, כשהנתונים מתנגדים לדברי חז"ל, ומאידך – נביא את דברי רבי אברהם בן הרמב"ם²⁶ וזה לשונו: "לא נתחייב מפני גודל מעלת חכמי התלמוד, ותכונתם בפירוש התורה ובדקדוקיה ויושר אמריה בביאור כלליה ופרטיה, שנטען ונעמיד דעתם בכל אמריהם ברפואות ובחכמת הטבע ותכונתה, ולהאמין אותן כאשר נאמין אותן בפירוש התורה שתכלית חכמתם בידם, ולהסירה להורות לבני אדם... אבל יש לנו ולכל נבון וחכם להתבונן לכל דיעה וכל מאמר על דרך שיש להתבונן אותה, ולאמת ולקיים מה שראוי לקיים, ולבטל מה שראוי לבטלו", רבי אברהם, טוען אפוא, שחז"ל מוסמכים למסור את התורה לדורות הבאים בכל הקשור למשפטי התורה, אולם בנוגע לקביעות של חז"ל בענייני מדע ורפואה – הכל תלוי בזמן ובהתפתחות המדע, כל דבר צריך בירור יסודי ואין בסמכותם לכפות דעתם בתחומים הני"ל²⁷.

ד. סיכום

תורה ומדע קשורים זה בזה קשר הדוק, הנובע מעצם החיוב להתבונן בבריאה, ולהלל "מה רבו מעשיך ה'", ומהצורך הבסיסי להבנת הלכות שונות ומגוונות: הלכות קידוש החודש קשורות למדע האסטרונומיה, הלכות זרעים לבוטניקה וכו', ומי גדול מרבינו הגר"א שאמר: "כפי שיחסר ידיעת שערי החכמות, ולעומתם זה יחסר לו מאה ידות בחכמת התורה הקדושה, כי התורה והחכמה צמודים הם". יש להדגיש שרבותינו שערכו את הגמרא לא התכוונו לחבר ספר מדע ורפואה, אלא ספר המברר את החוקים של תורתנו הקדושה, ומתוך הדגשה מיוחדת למוסר ולדרך ארץ, וכל האמרות המדעיות המופיעות בש"ס אינם אלא משניות²⁸.

היחס בין המדע לבין ההלכה אינו עולה תמיד בקנה אחד, כי לעתים קיימים ניגודים ביניהם. להבנת הגישה ליחס זה הבאנו את דברי רבינו אברהם בן הרמב"ם, ולעומתם עמדת ראשונים אחרים המעדיפה את עמדת ההלכה על פני המדע ללא סייג, וביארנו בעזרת דברי גדולי ישראל, חלק קטן מההלכות הקשורות למדע המופיעות בש"ס.

26. הקדמתו ל"עין יעקב" ביחס לאגדות שבש"ס.

27. וברוח הדברים של רבי מנחם המאירי (נידה י"ז), הכותב לאחר הסבר מעמיק בנוגע למבנה הפנימי של גוף האשה: "זהו ביאור המשנה, ובביאורה אתה מבין מה שבא בסוגיא בביאור תכונות בנייני האברים, ואע"פ שאין דברינו מסכימים עמהם מכל וכל ולא עם דברי המפרשים, כך הסכמתי בו עם קצת מחכמי הרפואה הבקיאים בניתוח איברים וצירים".

28. ועיין עוד במהרש"א (גיטין ס"ח, ע"א) ששואל למה היו צריכים חז"ל לכתוב על הרפואות? ובסוף דבריו כתב: "מתוך זה תראה שאין התלמוד חסר מכל החכמות... ואל יאמר המלעיג על חכמי התלמוד שהיו חסרים מחכמת הרפואה".

לסיום, הנה דוגמה מעניינת ליחס המורכב בין ההלכה למדע המופיעה בגמרא עצמה²⁹, וזה לשון הגמרא: "חכמי ישראל אומרים: ביום — חמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובלילה — למעלה מן הרקיע, וחכמי אומות העולם אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הרקיע, אמר רבי ונראין דבריהם מדברינו". ועל כך כותב רעקי"א בגליון הש"ס: "אף על גב דניצחו חכמי אומות העולם לחכמי ישראל — היינו נצחון בטענות, אבל האמת היא כחכמי ישראל"³⁰.

29. פסחים צ"ד, ע"ב.

30. בספר "שפתי חיים" (מועדים ב', עמי קמ"ה) מובא ניסיון להכין את דברי חז"ל כאשר ביארו תופעות טבעיות בחסברים שנראים לכאורה תמוהים: חז"ל באגדה בכלל, ובפרט בדבריהם על ענייני הטבע, הסתירו בהם דברים עמוקים בשורשים הרוחניים של הבריאה, מה שעלינו ללמוד ולהבין מדברי רבותינו הוא את הכללים והיסודות, דהיינו שחז"ל אינם עוסקים ודנים בחכמת הטבע החיצונית אלא בשורשים הרוחניים של הטבע.

נמצא שאין לחז"ל שום מגע ובוודאי לא התנגשות עם חכמת הטבע, ומכיוון שכל אחד מהם מדבר על נושא שונה, רק כאשר מורידים את ערך התורה, וקושרים שהיא חכמה כחכמת הטבע, וגם היא עוסקת באותם הנושאים, אלא שהיא מסבירה את הדברים אחרת מחכמי הטבע, אז ההתנגשות היא בלתי נמנעת. אולם כאשר חז"ל עוסקים בתופעה טבעית כלשהיא, שאין לה השלכות של הלכות מעשיות, לא באו לבאר את הסיבה הטבעית של התופעה מפני שלא עסקו בכך, אלא עסקו בשורשים הרוחניים של הטבע והעולם הגשמי ומפרשים אותם.